

Eurooppa ajattelun asiana

Edmund Husserlin esitys Euroopan kriisistä ja siitä parantumisesta

Kuinka meidän tulisi tarkastella Eurooppaa? Riittääkö että haalimme ja järjestämme tietoa Euroopasta? Ehdotan, että Eurooppaa tulisi myös ajatella. Edmund Husserl esitti ajatuksia Euroopasta Wienin luennossaan vuonna 1935. Luento näkee filosofian ja tieteen synnyn antiikin Kreikassa eurooppalaisuuden perusilmiönä. 1930-luvun työkirjoituksissaan Husserl selvittää tätä syntytahtumaa perusteellisemmin. Olennaista Euroopan synnylle oli muiden kansojen mytologioiden utelias ja ihmettelevä omaksuminen. Tämä johti teoreettiseen tai objektiiviseen tarkastelutapaan, joka ei päde vain omalle kansalle vaan kaikille. Näin syntynyt eurooppalaisuus on kuitenkin nyt kriisissä, jonka merkkeinä ovat sellaiset pinnalliset tarkastelutavat kuin objektivismi ja naturalismi. Jotta ahdingosta päästäisiin on koetettava kasvaa ”hyväksi eurooppalaiseksi”, vastuulliseksi olioksi.

Euroopan määrittämisen vaikeus tunnustetaan laajasti. Karttaa katsoessa Euroopan alue näyttää pikemminkin Aasian niemimaalta kuin mantereelta. Historiassa taas päädyimme pian useampaan kuin yhteen tarinaan: antiikin Kreikka ja Rooma; Ateena ja Jerusalem; Kaarle Suuren valtakunta jne. Poliittisena yksikkönä Eurooppa ei oikein määrity valtioksi yli valtioiden eikä oikeastaan liittovaltiokseen. 'Eurooppa' kuitenkin nimeää jotakin?

Kuinka kysymys Euroopasta pitäisi asettaa? Luennoissaan *Fenomenologian ideasta* Edmund Husserl osoittaa mikä- ja miten-kysymysten järjestyksen. Mikäli kysymme ensin mikä-kysymyksen ei miten-kysymystä voida enää aidoisti asettaa, vaan se on tullut jo vastatuksi mikä-kysy-

myksen myötä. Kysykäämme siis: miten Eurooppaa pitäisi tarkastella?

Länsimaisessa kulttuurissa on luonnollisinta lähteä liikkeelle tiedosta. Tarkastelemme Eurooppaa käymällä läpi tutkitun tiedon ja järjestämällä sen. Kun kyseessä on näin monisäikeinen asia, emme päädy määritelmään, mutta saamme asiasta lopulta hyvän käsityksen. Tuloksemme on objektiivinen näkemys siitä mitä Eurooppa on. Tällaisen tarkastelun tulos on harvoin väärässä. Tulokseen varmasti jää korjattavaa, mutta mikäli aineisto on käyty läpi huolella, on näkemys niin oikea kuin kohtuudella voidaan odottaa. Oikeassa olemus ei kuitenkaan sulje pois mahdollisuutta, että näin saatu käsitys olisi vajaa tai jopa pinnallinen.

Kuinka tiedollista kokonaisnäkemystä Euroopasta voisi pitää pinnallisena? Mistä näkökulmasta tällainen arvio voitaisiin esittää?

Immanuel Kant näki ajattelun tietoa laajempaan asioiden selvittämisen mahdollisuutena. Sikäli kuin keskitymme siihen, missä ajattelu ylittää tai alittaa tietämisen mahdollisuudet päädyimme ajattelun asioihin. Ne ovat asioita, jotka ilmenevät omana itsenään nimenomaan ajattelussa. Tästä näkökulmasta voimme ymmärtää mitä Martin Heidegger tarkoitti väittäessään, että tiede ei ajattele.¹ Onko Eurooppa ajattelun asia?²

Siitä, että tiede on keskeinen Eurooppaa määrittelevä tekijä, vallitsee laaja yksimielisyys. Tietomme on tässä aivan oikeassa, mutta riittääkö se Euroopan ajatteluun? Husserl näki Euroopan sairastuneen objektivismiin. Tyytykäämme aluksi oletamaan, että tämä diagnoosi saattaa olla totuudellinen. Objektiivisen tieteen voittokulku on ollut niin huima, että jonkinlainen ”päähtyminen” ja sen seurauksena sairaus tuntuu hyvinkin mahdolliselta. Saattaisiko objektiivinen tai objektivistinen menetelmä päätyä samaan tulokseen? Voisiko myös tiedollinen lähtökohta päätyä tähän diagnoosiin?

Filosofi Juha Himanka toimii dosenttina Helsingin yliopistossa ja tutkijana Eurooppalaisen ajattelun

tutkijaryhmässä. Hän on tutkinut erityisesti fenomenologiaa, varsinkin Husserlin ja myös Heideggerin

kuosissa. Himangan teos *Se ei sittenkään pyöri* (Tammi, 2002) on johdatus mannermaiseen filosofiaan.

Jukka Korkeila, *nimetön*, 42x60 cm, lyijykynä paperille, 2001, courtesy galerie Anhava.

Koska tiede korjaa tiedon ongelmia karsien subjektin satunnaisuutta kehittyen näin yhä objektiivisemmaksi, sen on vaikea nähdä itse tässä objektiivoinnissa ongelmaa. Husserlin mukaan juuri tämän objektiivisuuden löytyminen oli Euroopalle ratkaiseva ilmiö. Tällaisena ilmiönä, joka alkaa tieteen myötä, Eurooppa ei ole selvitetävissä loppuun saakka pelkän tiedon välinein. Jotta objektiivinen näkökulma itsessään eivätkä vain sen tulokset saadaan esiin, on meidän siirryttävä ajatteluun. Eurooppa on ajattelun asia.

Edeltävä tarkastelu voidaan esittää myös seuraavasti:

1. Eurooppa syntyi, kun löydettiin objektiivinen tarkastelutapa. (Tästä lisää myöhemmin.)
2. Jotta tällaisen tarkastelun synty voidaan nähdä ja ymmärtää, on tarkastelun lähtökohdan oltava laajempi, ulottuva tuloksesta tämän tuloksen muodostumiseen.
3. Jotta voisimme ymmärtää Euroopan perusilmiön, meidän on siirryttävä ajatteluun.

Asia voidaan esittää myös toisen Euroopan ajattelijan, Friedrich Nietzschen johdolla. Nietzsche eurooppalaisuus on tieteen perusennakkoluulo.³ Yleisestä tehokkuudestaan huolimatta tiede ei saa otetta tästä sitä edeltävästä. Siksi onkin siirryttävä ajatteluun.

Euroopan sairaus

Husserl kirjoitti Euroopasta tai länsimaisuudesta lähinnä viimeisinä vuosinaan. Kuuluisin asiaan keskittyvä kirjoitus on Wienin esitelmä ”Die Krisis des europäischen Menschentums und die Philosophie” (Eurooppalaisen ihmisyyden kriisi ja filosofia) vuodelta 1935.⁴ Ohjelmallisen esitelmän filosofiset lähtökohdat avautuvat tuon ajan työkirjoituksissa, joita julkaistiin 1993 *Husserlian*an niteessä XXIX.

Wienin esitelmän taustalla on juutalaissukuisen Husserlin ymmärrettävä huoli Euroopan ja Saksan tilanteesta 1930-luvun puolivälissä. Esitelmän aluksi Husserl toteaa Euroopan kansojen olevan sairaita. Sairauden diagnoosi alkaa hengen (*Geist*) ja luonnon (*Natur*) erottamisella. Vaikka tieteen keskeiset muodot käsittelevät eritoten luontoa, on tiede toimintana kuitenkin henkistä. Tällainen tieteellinen henkinen toiminta on erityistä Euroopalle. Henkisten asioiden selvittämisessä on olennaista perehtyä historiaan. Juuri historia yhdistää eurooppalaiset yhdeksi hengeksi.

Husserl määrittää Euroopan hengen syntyä paikkaksi antiikin Kreikan. Kreikassa syntyi erityinen mytologiasta ja uskonnosta erottuva tarkastelutapa, jota Husserl kutsuu filosofiaksi. Filosofialle tai tieteelle erityistä on, että se kattaa kaiken ja pätee kaikille. Husserl kuvaa tieteen ja filosofian syntyä tarkemmin myöhäisissä työkirjoituksissaan.⁵

Asiat ilmenevät meille miten milloinkin. Eläessämme

ihmisyhteisössä opimme löytämään ilmenemisestä samankaltaisuuksia, päädyimme yksimielisyyteen ilmiöistä. Tämä vastavuoroinen ja jokapäiväinen sovittuminen on kuitenkin vielä käytännöllistä, eikä sinänsä johda objektiivisen ajattelutavan läpimurtoon. Uuteen, teoreettiseen tarkasteluun voidaan päästä vasta kun näin muodostuneet kokonaisuudet, kansat tai heimot päätyvät tekemisiin keskenään. Erilaisten kotimaailmojen (*Heimwelt*) kohtaaminen saattaa johtaa näkemykseen yhdestä maailmasta, (*kosmos*).⁶ Jotta tämä korkeampi taso saavutettaisiin ja mielipiteistä (*doksa*) siirryttäisiin tietoon (*epistêmê*), on kohtaamisen oltava erityislaatuinen.

Vaikka kreikan taidottomia nimitettiin antiikissa barbaareiksi, otettiin vieraan kulttuurit ja niiden myytit vakavasti. Tämä vieraan ymmärtäminen vieraana eikä omien myyttien jatkeena kääntyi erityiseksi motivaatioksi, jota ajoi yleinen uteliaisuus ja ihmettely (*thaumazein*). Näin perinteiset tottumukset ja sitoumukset ylitettiin ja saavutettiin uusi asiallisuuden taso. Löydetään kaikille yhteinen maailma ja huomataan, että ”ne tosiaankin ovat sama Aurinko, sama Kuu, sama Maa ja sama meri, jotka mytologisoidaan niin eri tavoin eri kansojen ja eri perinteiden piirissä”.⁷ Yleisesti ja kaikille pätevä tarkastelu, teoria syntyi.

Tämä filosofian ja tieteen synty on Husserlille Euroopan alkuilmiö (*Urpänomen*). Husserl summaa:

”Näin [...] on osoitettu se historiallinen motivaatio, joka tekee ymmärrettäväksi, kuinka muutama kreikkalainen omituinen ihminen [*Sonderling*] saattoi saattaa alkuun muutoksen inhimillisessä olemassaolossa ja ihmisen koko kulttuurielämässä.”⁸

Husserl jatkaa tämän muutoksen alkaneen omasta kansasta, Kreikasta ja siirtyneen sitten naapurikansoihin. Tästä Husserl ottaa askeleen Euroopan yhteisyyteen:

”Mutta nyt on nähtävissä myös, että tästä saattoi syntyä aivan uudenlainen ylikansallisuus. Tarkoitin luonnollisesti Euroopan henkistä hahmoa [*Gestalt*].”

Husserlin askeleet olivat seuraavat:

1. Eurooppalaisuus on henkinen asia.
2. Henkisiä asioita tarkastellaan historiallisesti.
3. Historiallisesti eurooppalaisuus syntyi muutaman oudosti käyttäytyvän kreikkalaisen löytäessä filosofian.
4. Näin tavoitettiin objektiivinen ja teoreettinen tarkastelu, jonka tulokset eivät päde vain omalle kansalle vaan kaikille.

Husserlin esitelmän varsinainen aihe on eurooppalaisen tieteen kriisi. Tuohon aikaan tällaisesta kriisistä puhuttiin laajemminkin. Husserl yhtyy näkemykseen, että kriisin syy on harhautunut järkipärisyys. Missä Husserl sitten näkee tämän harhautumisen tapahtuneen?

Husserlin mukaan järkipärisyys pahenee yksipuolisuudessaan. Nykytieteen yksipuolisuutta Husserl hahmottelee sen pinnallisuutena tai naiiviutena. Peruspiirre tässä pinnallisuudessa on usko itsenäiseen objektiivisuuteen. Vaikka Kreikassa tavoitettu teoreettinen tarkastelu pätee kaikille, tästä ei seuraa, että se pätsi ei-kenelläkään, että subjekti

»Kriisiä on Husserlin mukaan olennaista selvittää filosofisesti. Tällainen selvitys johtaa hahmotukseen objektiivisen tai teoreettisen tarkastelutavan syntymisestä antiikissa. Näin selkiytyy kuinka tuo lähtökohta on johtanut meidät pinnallistumiseen. Tämä pinnallisuus näkyy vahvimmin naturalismissa ja objektivismissa. Aivan esitelmän lopuksi Husserl kääntyy vielä mahdollisuuksiin selvittää tästä nykyisestä ahdingosta, kapeaksi juuttuneesta ajattelusta.

Husserl näkee edessään kaksi mahdollisuutta. Ensimmäisessä Eurooppa etäännytty edelleen omasta järkevistä ja elävästä merkityksestään. Näin Eurooppa kääntyy vihamieliseksi henkeään kohtaan ja vajoaa barbariaan. Toisessa vaihtoehdossa Euroopan henki synnytetään uudestaan ja järjen sankaritekona naturalismi nujerretaan lopullisesti.»

poistuisi näyttämöltä.⁹ Teoreettinen kuvauskin todellistuu aina jollekin. Vahva keskittyminen objektiiviseen jättää tämän kuitenkin ohittamattoman subjektiivisen varjoon. Fenomenologiallaan Husserl pyrki valaisemaan tuota varjoa.

Kun se varsinainen kokemus, joka liittyy meidät objektiivisiin tarkasteluihin, sivuutetaan päädytään tieteen kriisiin. Husserl havainnollistaa tätä seuraavasti:

”Einsteinin mullistavat löydöt käsittelevät niitä kaavoja, joissa idealisoitu ja pinnallisen [*naiv*] objektiivoinu *physis*¹⁰ esitetään. Mutta siitä kuinka kaavat ylipäänsä, kuinka matemaattinen objektiivointi ylipäänsä saavat merkityksensä elämän esiperustalta [*Untergrund*] ja havaitusta [*anschaulichen*] ympäristöstä, siitä emme tässä koe mitään. Näin ollen Einstein ei muokkaa sitä tilaa eikä sitä aikaa, jossa elävä elämämme tapahtuu.” (343)

Husserlin tarkoitus ei ole väheksyä Einsteinin tai luonnontieteen saavutuksia: ”Matemaattinen luonnontiede [...] on saavutuksena inhimillisen hengen riemuvoitto.” (343) Husserl kuitenkin uskaltautuu kysymään nykytieteen suhdetta elämäämme ja kokemuksiimme.

Husserlin näkökannalta on selvää, että ”matemaattinen luonnontiede on läpeensä suhteellista” (343). Tällä hän tarkoittaa, että millään luonnontieteen tuloksella ei ole mieltä, ennen kuin se nähdään suhteessa tietoisuuteen, ennen kuin asia ilmenee todellistumisessaan. Tätä tietoisuutta itseään, johon objektiivisen tieteen mielekkyys lopulta nojaa, ei voi tutkia objektiivisesti (345). Näin objektiivisten tieteiden ytimeen muodostuu aukko. Husserlin ratkaisuehdotus tämän tilanteeseen on toisenlainen tiede, joka ei sorru

naiiviin objektivointiin vaan ottaa huomioon tietoisuuden erityislaatuisuuden tutkimuskohteena. Husserl nimitti tätä tiedettä tai pikemminkin ankaraa tiedettä fenomenologiaksi.

Uuteen renessanssiin

Wienin-esitelmä päättyy lyhyeen osioon, jossa Husserl ensin kertoo esitelmän pääsisällön. Esitelmän lähtökohta oli eurooppalaisuuden kriisi. Tämä kriisi oli 1935 aivan toisella tavalla ilmeinen kuin nykyään, mutta Husserlin jäljittä-

»Maa-käsityksemme uudelleen käsittely kreikkalaisessa hengessä johtaa alkuperäisesti teoreettisen näkemykseen Maasta. Näin saatu alkuperäinen Maa on elämismailman vakio, joka on kaikille ihmiselle sama. Nykyisessä asetelmassa, jossa länsimainen kulttuuri on saavuttamassa Maanlaajuisen hallinta-aseman, olisi ehkä hyvä ottaa mallia kreikkalaisten asenteesta toisiin kulttuureihin. Tällöin vaikkapa kopernikaanista oppia ei julisteta dogmina. Näin voimme ehkä oppia takaisin vanhaan jäsenyykseen Maasta ja päätyä näin uudelleen jakamaan kaikille ihmisille yhteistä tannerta. Maailmanpolitiikan kannalta olisikin olennaista ajatella Euroopan ja Maan suhdetta.»

mästä kriisistä emme ole selvinneet. Kriisiä on Husserlin mukaan olennaista selvittää filosofisesti. Tällainen selvitys johtaa hahmotukseen objektiivisen tai teoreettisen tarkastelutavan syntyisestä antiikissa. Näin selkiytyy kuinka tuo lähtökohta on johtanut meidät pinnallistumiseen. Tämä pinnallisuus näkyy vahvimmin naturalismissa ja objektivismisissa. Aivan esitelmän lopuksi Husserl kääntyy vielä mahdollisuuksiin selvittää tästä nykyisestä ahdingosta, kapeaksi juuttuneesta ajattelusta.

Husserl näkee edessään kaksi mahdollisuutta. Ensimmäisessä Eurooppa etäänny edelleen omasta järkevästä ja elävästä merkityksestään. Näin Eurooppa kääntyy vihamieliseksi henkeään kohtaan ja vajoaa barbariaan. Toisessa vaihtoehdossa Euroopan henki synnytetään uudestaan ja järjen sankaritekona naturalismi nujerretaan lopullisesti.

Husserlin esitelmä on myös kehoitus vielä uuteen renessanssiin. Eurooppa on pitkälti muotoutunut antiikin hengen lukuisissa uudistamisissa. Nyt kuitenkin näyttää siltä, että Eurooppa on jo väsynyt aloittamaan puheensa ”jo antiikin kreikkalaiset”. Vaikkapa Eurooppa-tutkimuk-

nessa tämä näkyy siinä, että varsinaisen Euroopan synty sijoitetaan 800-luvulle. Vasta tuolloinhan ihmiset alkoivat ymmärtää itsensä eurooppalaisiksi. Eurooppalaista henkeä muokkaavat perusajatukset – kuten tiede ja demokratia¹¹ – kuitenkin syntyivät jo antiikissa. Antiikin ajatukset eivät kulkeutuneet meille suorana jatkumona vaan lähinnä renessanssin kautta. Tuo jatkuva jo kuolleen kulttuurin saavutusten herättäminen henkiin erottaakin länsimaisen kulttuurin muista korkeakulttuureista.¹²

Husserlin esitys voidaan ymmärtää myös kuvauksena Euroopan hybriksestä. Luonnontieteen huikea menestys on johtanut ylimielisyyteen. Kun suhteutamme tämän Husserlin ehdottamaan renessanssiin, päädyimme eurooppalaiseen ylenkatseeseen. Ajatukseen päädytään seuraavasti. Vähemmän tieteellisesti sanan ’Eurooppa’ voidaan nähdä tarkoittavan laajaa katsetta¹³. *theōria* taas tarkoittaa katsomista. Husserlin näkemyksessä eurooppalainen kulttuuri alkaa tarkastelun ulottuessa yli oman kansan lähtökohtien, katseen laajentuessa muodostuen näin teoriaksi. Sikäli kuin haluamme pitää kiinni renessansseista, tämä teoreettinen katseen laajentaminen myös toisiin lähtökohtiin on aina uudistettava. Nykyistä ”eurooppalaisuutta” kuitenkin luonnehtii tietoisuus, että ajatukset ovat jo valmistuneet, todellisuus on pääpiirteittäin selvitetty.¹⁴ Ottakaamme tästä esimerkki.

Husserlin työkirjoituksissa antiikin kreikkalaiset huomasivat muidenkin kulttuurien myyttien käsittelevän samaa Maata. Nykyään emme koe, että meidän tarvitsee enää ottaa näin laajaa näkökulmaa. Olemme aivan varmoja siitä, että kopernikaaninen käsityksemme Maasta on lopullinen, eikä meidän tarvitse ottaa muiden kulttuurien myyttejä Maasta vakavasti. Seistessämme noiden omituisten kreikkalaisten hartioilla tiedämme, että oma käsityksemme on enemmän kuin myytti. Se on objektiivisesti oikeassa ja ylittää näin muiden kulttuurien näkemykset. Jos pyrkisimme renessanssiin, tuon alkuperäisen *theōrian* uudistamiseen, ottaisimme toiset käsitykset ensin aidosti toisina. Emme siis näkisi niitä oman käsityksemme alemmina asteina. Tästä päätyisimme näkemään oman mallimme yhtä avoimesti. Mikäli näin tehdään Maan suhteen, joudumme pian kysymään onko Maa välttämättä käsitettävä kappaleeksi? Onko väistämätöntä, että tämä kokemamme tanner sijoittuu fysiikan matriisiin, jossa kaikki joko liikkuu tai lepää? Näin valmis ja mekaanisesti saavutettu objektiivisuus syrjäytyy ja joudumme aloittamaan kaikille pätevän *theōrian* etsimisen alusta, nyt yleisenä katseena vailla ylenkatsetta.

Maa-käsityksemme uudelleen käsittely kreikkalaisessa hengessä johtaa alkuperäisesti teoreettisen näkemykseen Maasta. Näin saatu alkuperäinen Maa on elämismailman vakio, joka on kaikille ihmiselle sama.¹⁵ Nykyisessä asetelmassa, jossa länsimainen kulttuuri on saavuttamassa Maanlaajuisen hallinta-aseman, olisi ehkä hyvä ottaa mallia kreikkalaisten asenteesta toisiin kulttuureihin. Tällöin vaikkapa kopernikaanista oppia ei julisteta dogmina. Näin voimme ehkä oppia takaisin vanhaan jäsenyykseen Maasta ja päätyä näin uudelleen jakamaan kaikille ihmisille yhteistä tannerta. Maailmanpolitiikan kannalta olisikin olennaista ajatella Euroopan ja Maan suhdetta.¹⁶ Suhde Maahan nouseekin usein esiin Eurooppaa ajateltaessa.¹⁷

Hyvä eurooppalainen

Aivan esitelmänsä lopuksi Husserl käyttää termiä ”hyvä eurooppalainen”. Termi yhdistyy eritoten Nietzschen ajatteluun. Hänelle hyvä eurooppalainen on olento, joka ei enää sälytä vastuuta jumalalle, vaan kantaa sen itse.¹⁸ Kuinka meidän tulisi ymmärtää Husserlin hyvä eurooppalainen?

Husserl ei itse anna juurikaan vihjeitä siitä mitä hän tarkoittaa hyvällä eurooppalaisella. Kääntykäämme vielä hetkeksi fenomenologian lähtökohtiin. Erazim Kohák selvittää järkkäsityksemme perusongelmaa:

”Normaalin järkkäsityksemme ongelma [...] on siinä, ettei se sisällä arvon ja merkityksen ulottuvuuksia. Näin on välttämättä: kun maailma rakennetaan teoreettisessa reflektiossa ”objektiiviseksi”, siinä ei ole merkityksiä tai arvoja. Jos aloitamme konstruoidusta maailmasta, merkitys ja arvo voidaan tuoda mukaan vain järjestöminä tuppauksina, jotka matemaattisen järjen on jätettävä vaistolle, tavoille ja oikuille.”

Jos luemme Husserlin viittauksen hyvään eurooppalaiseen rohkeasti, voimme nähdä siinä avauksen vastuun teemaan. Pyrkinessään puhtaaseen objektiivisuuteen tutkimus tulee arvon ja merkityksen ohella asettaneeksi syrjään myös vastuun. Vain minä itse voin olla vastuullinen. Tieteellisen tutkimukseni tulos on sinänsä vastuuton, koska se on objektiivinen. Tästä ei tietenkään seuraa, etteikö tutkija voisi olla vastuullinen. Tutkijan vastuun kannalta voisi olla hyvä ensin miettiä Nietzschen perusnäkemystä, että ihmisen hyvinvoinnin ja totuuden tavoittelun välillä ei ole ennalta määrättyä harmoniaa.¹⁹ Näin tutkija ei voi sälyttää vastuuta tuloksen oikeellisuuteen, vaan se on kannettava itse. Husserlin näkemyksessä vastuu tulee mukaan suorituksessa, jota hän kutsuu reduktioksi. Siinä paljastuva transsendentaali subjektiviteetti astuu vastuuseen, eikä aseta sitä ulkopuolelleen, objektiiviseen maailmaan. Ehkäpä Husserlin hyvä eurooppalainen siis on transsendentaali subjektiviteetti – valitettavasti on edelleen kovin epäselvää millainen olio tuo subjektiviteetti ”on”.

Viitteet

1. Heidegger 1954, s. 127.
2. Himanka 2002, s. 9–43. Eurooppa-analyysi voidaan husserlilaisen fenomenologian näkökulmasta jopa samaistaa filosofiaan, ks. Valdinoci, 1990.
3. Nietzsche 1999 (1880–1), s. 396.
4. Esitelmää on Suomeksi tarkastellut myös Sara Heinämaa (1998).
5. Husserl 1993, erityisesti 386–392.
6. Luft 2002, s. 101.
7. Husserl 1993, s. 388. Ks. myös Luft 2002, 98–102).
8. Husserl 1954 (1935), s. 336.
9. *Theorian* kreikkalaiset juuret viittaavat katsomoon sijoittumiseen. Siitä kuinka subjektin abstrahointi johtaa mielettömyyteen: Himanka 2002, s. 66–85.
10. Kreikkalaisittain voisimme ymmärtää alkuperäisen *fysiksen* toteutumiseksi (Himanka 2002, 184). Sikäli kuin tästä alkuperäisesti ilmenvästä fysiiksestä kammataan matematiikan avulla esiin vakioitumia, päädytään fysiikan tulkintaa ”ympäristöstämme.” Fenomenologia ei tyydy pitämään todellisena ainoastaan sitä, mikä on orettavissa pysyvästi haltuun, vaan pyrkii palaamaan itse todellistumiseen. (Himanka 2002, 131–159.) Ks. myös Backman 2004.

11. Tieteen ja demokratian on nähty liittyvän kreikkalaisten taustojensa kautta yhteen (Held 1998).
12. Himanka 2002, 176.
13. *europa-oppa*: *europa* tarkoittaa laajasti (esimerkiksi *europa-kreiolon* tarkoittaa laajasti hallitsevaa); *oraol* tarkoittaa katson, näen. Ks. Buchheim 2000, s. 61.
14. Ks. Dastur 1993.
15. Held, 1998.
16. Ks. Sallis 1998.
17. Dastur 1993, s. 193; Heidegger 1961, s. 39; Nietzsche 1999, 3/s.610 (Nietzsche 1989, s. 219); Riedel 1993, s. 51–52, 65–66; Vetter 1993, s. 176; Witzler 2001, 93.
18. Ks. Witzler 2001, 93. Näkemysni on kyllä karkeasti väärä, sillä Nietzsche välttelee taitavasti saarnaamasta yhtä arvoa tai totuutta kaikille. Hyvä eurooppalainen on itse asiassa yli-ihminen, joka luo itse omat arvonsa.
19. Nietzsche 1999 (1878, *Menschlich, Allzumenschlich*), 2/s. 323.

Kirjallisuus

- Jussi Backman, *Omaisuuks ja elämä*, 23°45. Tampere, ilmestymässä 2004.
- Charles S. Brown & Ted Toadvine (toim.), *Eco-Phenomenologie, Back to the Earth Itself*. State University of New York Press, Albany 2003.
- Thomas Buchheim, ”Universelle Individualität’, Zur romantische Fiktion Europas nach Novalis”. Teoksessa Stegmeier 2000, 49–66.
- Françoise Dastur, ”Europa und der ’andere Anfang’”, teoksessa Gander, (toim.), *Europa und die Philosophie*. Klostermann, Frankfurt am Main 1993.
- Hans-Helmuth Gander (toim.), *Europa und die Philosophie*. Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main, 1993.
- Martin Heidegger, *Vorträge und Aufsätze*. Neske, Pfullingen 1954.
- Martin Heidegger, ”Was heißt Denken”. Teoksessa Heidegger 1954, 123–137.
- Martin Heidegger, *Nietzsche I–II*. Neske, Pfullingen, 1961.
- Sara Heinämaa, ”Tieteestä ja vastuusta, Fenomenologia näkökulmia eurooppalaisuuteen”. *Tiede&Edistus* 2/1998, 110–118.
- Klaus Held, ”The ethos of Democracy from a Phenomenological Point of View”. Teoksessa Zahavi 1998, 193–205.
- Klaus Held, ”Sky and Earth as Invariants of the Natural World”. Teoksessa Orth & Cheung 1998, 21–41.
- Juha Himanka, *Se ei sittenkään pyöri*. Tammi, Helsinki 2002.
- Edmund Husserl, *Krisis der europäischen Wissenschaften und die transzendente Phänomenologie (Husserliana VI)*. Martinus Nijhoff, Dordrecht 1954.
- Edmund Husserl, ”Die Krisis des Europäischen Menschentums und die Philosophie”. Teoksessa Husserl 1954, 314–348.
- Edmund Husserl, *Fenomenologian idea, Viisi luentoa*, Loki, Helsinki, 1995.
- Edmund Husserl, *Krisis der europäischen Wissenschaften und die transzendente Phänomenologie, Ergänzungsband, Texte aus dem Nachlass 1934–1937 (Husserliana XXIX)*. Kluwer, Dordrecht 1993.
- Erazim Kohák, ”An Understanding Heart: Reason, Value, and Transcendental Phenomenology”. Teoksessa Brown&Toadvine 2003, 19–35.
- Sebastian Luft, *Phänomenologie der Phänomenologie*. Kluwer, Dordrecht 2002.
- Ernst Wolfgang Orth & Chan-Fai Cheung, *Phenomenology of Interculturality and Life-world*. Alber, Freiburg 1998.
- Friedrich Nietzsche, *Iloinen tiede*. Otava, Keuruu 1989.
- Friedrich Nietzsche, *Kritische Studienausgabe 1–9*, toim. Giorgio Colli & Mazzino Montinari. De Gruyter, Berlin 1999.
- John Sallis, ”Beyond the Political, Reclaiming the Community of the Earth”. Teoksessa Orth&Cheung 1998, 192–208.
- Werner Stegmaier (toim.), *Europa, Philosophie*. de Gruyter, Berlin 2000.
- Serge Valdinoci, *Introduction dans l’europanalyse: Krisis 2: transformer la phänomänologie de Husserl fonder la philosophie*. Aubier, Paris, 1990.
- Helmuth Vetter, ”Ursprung und Wiederholung. überlegungen im Anschluß an Heidegger’s Vortrag Was ist das - die Philosophie”, teoksessa Gander, (toim.), *Europa und die Philosophie*. Klostermann, Frankfurt am Main 1993.
- Ralf Witzler, *Europa im Denken Nietzsches*. Königshausen & Neumann, Würzburg 2001.
- Dan Zahavi (toim.), *Self-awareness, Temporality, and Alterity*. Kluwer, Dordrecht 1998.